

Jeney Éva: A megosztó és a megosztható múlt. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2023, 294 p.

„...újra kell alkotnunk képzeletben a gyász és a történet, a szeretet tárgyát egyéni és közösségi emlékezetünkben” (253. p.) – az értelmező és a fordító visszatekintéséből sarjadnak ezek a sorok, amelyeket az irodalomtudós s egyben Paul Ricœur munkáinak fordítója jegyzett le a francia filozófus nekrológiájában, ugyanakkor igazolva Jeney Éva közvetítő szerepét nyelvek és kultúrák között, de másik nagy hatású alkotásával, az irodalomterápia elméleti alapjait összegző kötettel, a 2012-ben kiadott *Nyitott könyv. Irodalom, terápia, elmélettel* (Budapest, Balassi Kiadó) is, mellyel számos biblioterapeutának nyújtott támpontot és elindulást a segítő, támogató szakmában, elmélet és gyakorlat esetében is közvetítőként lépett fel.

Jeney Éva (1963–2019) az ELTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének, majd az MTA Irodalomtudományi Intézet Irodalomelméleti Osztályának munkatársa, a Reciti, Az Irodalomtudományi Intézet tartalomszolgáltató portáljának főszerkesztője volt. Ez a lényegre törő felsorolás tömörségében talán érzékelteti a magyar–francia szakos bölcész szerteágazó érdeklődését, aki Sepsiszentgyörgyön született 1963-ban, 1988 körül települt Magyarországra, és a határ túloldaláról viselte szívén a magyar kisebbséget érintő kérdéseket, valamint az annak sorsát is befolyásoló irodalom- és fordításelméleti szakterületen is hatást gyakorló kultúrkapcsolatok alakulását. Mindezt hűen tükrözi egy posztumusz kötet, *A megosztó és a megosztható múlt. Tanulmányok*. 2023-ban jelent meg a kolozsvári Kriterion Kiadó gondozásában, Filep Tamás Gusztáv és Józán Ildikó válogatták és rendezték sajtó alá, akik többször dolgoztak együtt a szerzővel, és jól ismerték munkásságát. A sokrétű történeti és kulturális háttérrel reprezentáló narrációk összekapcsolódnak, minden tanulmánnyal igazolva az utószóban is megfogalmazott kijelentést, miszerint Jeney Évát „a szót értés esélyei foglalkoztatták”. (277. p.) A

szakkönyv következetes és alapos szerkesztésére utal, hogy a különböző műfajú írásokat (a műértelmezéstől a nekrológig, a kutatási eredmények összegzésétől az esszén át a személyes megélésű utazástörténetig) a szerkesztőpáros négy témakörbe csoportosította. A hitelesség megőrzése céljából az olykor szöveg szintű ismétléseket is megengedő editálás hűen tükrözi Jeney Éva szerteágazó érdeklődését és gazdag kutatási területét a komparatistikában, a kulturális kapcsolattörténeti és fordításelméleti vizsgálatokban Paul Gustave Ricœur munkásságától Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regényének sajtó alá rendezéséig.

A nyitótanulmány, *A végtelen vers nyomában (Húsz év múlva)*, egyike azoknak az írásoknak, amelyek nem találhatók meg a szerzőnek a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) föltüntetett 90 alkotása között, mely bizonyára még így is hiányos és további kiegészítésre vár. A szerkesztők kiváló elgondolása, hogy rögtön Jeney Éva mentorának, Szegedy-Maszák Mihálynak a születésnapjára írt, a jelként kibontakozó és a szó erejében cselekvéssé formálódó nyom gondolatát kifejtő esszéje, a *Talán eltűnök hirtelen* című József Attila-költemény hatás- és olvasattörténeti értelmezésével hívják fel a szövegközöttiségre az olvasók figyelmét. A tanulmányíró rutinos nyomkövető technikájával irányítja befogadóját a szöveg dekódolásában, a látható jelből kiindulva („akár az erdőben a vadnyom”) a Paul Ricœur-és a Gadamer-féle nyomértelmezés útvesztőjén keresztül, bizonyítva, hogy milyen változatos formában hagyja bélyegét értelmező szöveg az értelmezett szövegen. A költemény körkörös szerkezetének kibontásával, elérkezve a zárógondolatig, a végtelen vers végtelen értelmezési lehetőségéig, egy vég nélküli visszaszármaztatási játékra utal az elemző.

Az első egység *A tiszta forrás utópiája* címmel a román irodalom magyar recepcióját bontja ki a népköltészeti alkotások egymásra való hatásában, történeti kitekintéssel a 19–20. századi magyar–román kulturális kapcsolato-

kat meghatározó domináns fordulópontok optikáján keresztül, valamint a két világháború között formálódó erdélyi magyar irodalom szignifikáns eszmeiségének, a transzilvanizmusnak kezdeti és alakuló változatait ábrázolja nagy vonalakban. A *fordított folyamatok. Szempontok a román irodalom 19–20. századi magyar történetéhez* című tanulmányban utal a nagy számban román irodalmat fordító magyar költőkre József Attilától Tandori Dezsőig, nem mellőzve a tényt, hogy az alkotásokat évtizedeken át meghatározózták a nemzetpolitikai álláspontok. Az, hogy a román irodalom gyakran hasonló vonásokat mutatott a magyar irodalom sajátosságaival, részben magyarázható a közös országterületen osztozó, ezáltal egybefonódó történelmi sorssal, diverzitása pedig adódhat a tényből, hogy Románia földrajzi és művelődési határvidékei több évtizeden át az állandó változó politikai hatások következtében egyre erőteljesebben különböztek, így nemcsak a magyar kultúra hatott rá, hanem a nyugati kereszténység is. Jeney Éva a kulturális kapcsolathálók kibontása során egyértelművé teszi, hogy a román és magyar művelődés kapcsolata fordítások és tolmácsolások révén is jelentősen alakul. Ez történt a *Báránka* ballada esetében is: „Lucian Blaga például egy magyar fordítás, a Kádár Imre-féle *Miorița*-tolmácsolás nyomán »fedezte fel magának« a népballadát. A fordítás érezte meg vele a balladának »sajátos varázsát« . (21. p.) A *tiszta forrás utópiája* című cikluscímadó tanulmány azt a kérdéskört és feltevést igyekszik értelmezni, hogy lehet-e a folklór a nemzeti azonosság alapja – annak ismeretében, hogy egy népi szöveggel egyszerre több közösség is kapcsolatba kerülhet. A végkövetkeztetés az utolsó bekezdésben igazolódik: a „tiszta forrás” a kifejezés makulátlanságában fordításként is olvasható, ez pedig a nyelvek és kultúrák találkozásánál fejt ki hatását. Nem elhanyagolandó tény, hogy a fordítások célelvűsége mindig az adott történelmi, politikai események hatására változott, így míg a románok az 1870-es években a saját értékeik megteremtésére és felmutatására törekedtek, addig a magyar nem-

zetet a befogadó közeg öncélúságával a közös haza etnográfiai sokszínűsége vezette. (28. p.) Figyelemre méltó a két világháború közötti román–magyar kultúrközeledés szempontjából, értékátvitel céljából sokat említett fordítás, a hídszerep melletti állásfoglalás, mely összefügg az erdélyiség és a kisebbségi léthelyzet eszmerendszerével. Az értekező kiemelt figyelmet szentel ebben az írásában a román irodalom akkori fogadtatásának az intézmények, lexikonok és kézikönyvek lapjain, nyomatékositva mindegyik jellegzetességét és megkülönböztető jegyét: az 1931–1933 között megjelenő *Világ-irodalmi Lexikon* újdonsága, hogy a szerzők neve mellé bekerültek azok jelentős munkáinak adatai is, az 1993-as Magyar Nagylexikon azonban már csak korlátozott számú szakirodalomra utal, kevés irodalomjegyzékkel.

Jeney Éva *Maorik és transzilvánok. 1937: Jelszó és mítosz vita* című értekezése az 1920 után kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarok irodalmának alakulástörténeti szempontú vizsgálatát ábrázolja a változó politikai eszmerendszerek viszonyában. A kulturális egység megteremtésének akadályait egy térben és időben távoli példával helyezi keretbe: Sir George Grey próbálkozásaiival a maori nyelv elsajátítására, annak megtanulásához elengedhetetlen volt a nép mítoszának megismerése.

A *nemzetiségi (kisebbségi) irodalom* megnevezés jelentősége is foglalkoztatja a szerzőt, melynek komplexitása tartalmában rejlik: a humánus elkötelezettség, valamint a közös sors és erkölcs által meghatározott helyzetértelmezés jelszó és mítosz. A *határon túli irodalom* fogalma a szemlélet honnanját rejtí buktatóként magában, míg a *romániai magyar irodalom* – bár politikailag helytállóbbnak bizonyult, a romániai jelző rengeteg negatív előítéletet társított hozzá a megnevezettek számára. Idővel az erdélyi irodalom megnevezés is elveszítette tartalmi gazdagságát, mivel 1944 után a többségi nemzet hatalmi fölényét zavarta az erdélyi jelző használata. A legátfogóbbnak mégis ez utóbbi bizonyult, mert magán viselte a vidék sajátos jegyeit, és hiányzott belőle a nemzetmegjelölés; a fogalomkörbe sorolt szerzők a behatárolt

vidék szülöttjei voltak, de nyelvükben lehettek eltérők (magyar, szász).

Az első világháború után az erdélyi magyar kisebbség egyik legjelentősebb fóruma két évtizeden át a *Pásztortűz* irodalmi folyóirat volt, melynek történetét Palotai Mária összegezte 2008-ban *Pásztortűz, 1921–1944. Egy erdélyi irodalmi folyóirat története* című monográfiájában, melyet Jeney Éva recenzeált, hangsúlyozva, hogy az olvasó végre áttekintést nyerhet a kor-szak irodalmi vitáiról, ugyanakkor kemény kritikát is megfogalmazott a mű hiányosságairól, mivel a sűrűn szereplő közhelyek, az esetlen megfogalmazások nem engedték érvényesülni az értelmezői magyarázatot. A kritikus hangvételű írást két jegyzet követi Camil Petrescu háborús regényéről, mely egy nagyobb vállalkozás része lett volna, de a szerkesztők lábjegyzetéből kiderül, hogy az nem készülhetett el. Az „*Isten minden földje a nyakunkba szakadt*” című értekezés a jól ismert, Romániában a mai napig az érettségi tételek között szereplő regény történelmi hátterét vizsgálja. A *szerelem utolsó éjszakája*, a *háború első éjszakája* az első modern regény, melyben az író az 1916-os román betörést vázolja és ismerteti az olvasóval. Jeney Éva ugyanarra irányítja a figyelmet száz évvel később is, az augusztus végi traumatikus eseményre, s inkább ezt nevezi meg fordulópontként a két nép történetében, mintsem az 1918-ast, főleg hogy a magyar irodalomban természetesen a Petrescu-műben megjelenített eseménysorral találkozik az olvasó (Tamási Áron, Nyíró József, Szabó Dezső vagy újabban Tompa Andrea regényeiben). Ezúttal a többségi nemzet felől, az irodalmi egyenrangúságra törekvés szimbólumaként tanácsos tekinteni a feldolgozott műre. Az *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* című regényt 1930-ban írta a szerző, magyar nyelvű fordítása (*A szerelem utolsó, a háború első éjszakája*, a fordítás Szász Béla munkája) pedig 1961-re datálható.

A kötet és egyben a második ciklus címadó tanulmánya *A megosztó és a megosztható múlt*, központi alakja Kuncz Aladár, akinek főműve kerül fókuszba. A *Fekete kolostor* alapján Jeney felteszi a kérdést: létezik-e koncentrációs iro-

dalom? Ugyanakkor maga a regény műfaji besorolása is izgatta az értekezőket, s mindezeket összegyűjtve Jeney egyfajta konklúziót helyez az olvasó elé: „amint regényként kezelik, dokumentumszerű elemei, mihelyt úgynevezett emlékiratként, irodalmiságának jegyei bújnak ki, mint szögek a zsákból”. (133. p). Visszatekint az internálás rendszerére is, a táborok létrejöttére, továbbá hogy azok milyen formában jelentek meg irodalmi alkotásokban is, mint Dosztojevszkij és Markovits Rudion műveiben, hogy mindig visszaérkezzen Kuncz Aladár népszerű művének sajátosságaihoz. Ugyanakkor felmérhetetlen az a munkafolyamat, amivel Jeney Éva visszaállította a regény eredeti szövegrészleteit a cenzúrák után, valamint a narratíva nyelvi és helyesírási korszerűsítését. Már az első tanulmányban *A fekete irodalom* címmel felveti a műfajiság kérdését: dokumentumirodalom, terápiás irodalom, mnemotoposz/emlékezet-hely (egyszerre történelem és irodalom). Talán épp az író intellektuális nézőpontjából megvilágított francia fogság történetének eltérő olvasatait, melyet Németh Andor és Bárczi Géza jegyzeteiből ismerhet meg az értelmező, ugyancsak az állandó közöztiség élményét nyújtják: irodalmi vagy történelmi regény, fikció vagy valóság, magyar, netán francia? *A megosztó és megosztható múlt* című következő tanulmány a franciaországi civil internálás kérdésével foglalkozik, ismét alapul véve a *Fekete kolostort*, mely nem csupán magyar történelmi viszonylatban, hanem a magyar–francia kapcsolattörténet szempontjából is jelentős munka. Az első világháború kitörését követően Franciaország – a többi hadviselő államhoz hasonlóan – megkezdte a vele hadiállapotba került országok francia területen tartózkodó állampolgárainak összegyűjtését, majd internálását. Kuncz a gyakran önelemző és esszéisztikus elbeszélő technikájával, valamint a fogolytársportrék alkalmazásával különböző nézőpontokból világít rá az elkülönítettek mindennapjaira, legtöbbször elegyítve a fiktív és valós eseményeket. Nyolcvan évvel később a tanulmányíró összeveti a regény részleteiben leírtakat kutatásai eredményeivel, pontosabban a helyszínen gyűjtött ada-

tokkal az internáltak mindennapi ellátásáról, tisztálkodásuk és ételmezésük nehézségeivel, s így teljes képet igyekszik nyújtani a 21. századi olvasó számára egy távoli világ maradványairól. Ehhez a folyamathoz kapcsolódik a *Marginália a Fekete kolostorhoz. Bárczi Géza lapszéli jegyzetei* című következő tanulmány. Az említett magyar nyelvész diákként, Eötvös-kollégistaként került a noirmoutier-i várba, s később jegyzeteket írt Kuncz könyvének a birtokában lévő példányába. Jeney Éva bravúros írása bizonyítja, hogy ezek a jegyzetek, bár nem közismertek, kiegészítik, módosítják a történetet és annak olvasatát, ugyanakkor nyomatékossítja, hogy az első világháborús civil internálás nem csupán a regényíró életében hagyott nyomot. Az írást követő felsorolásszerű mellékelt táblázatban összegzi Bárczi Géza jegyzeteit a Kuncz-mű kötet- és oldalszámaival ellátva. A „...sorsom már készen volt bennem” című tanulmány a *Fekete kolostor* előzményeit vizsgálja, miszerint Kuncz Aladárban a regény „sorsa” már az 1920-as évekre kialakult, noha a szöveget az író csak halála előtt zárta le. Az értekező számba veszi Kuncz azon elméleti írásait, novellákat és egyéb publikációkat, melyek a mű előzményeinek, illetve részeinek tekinthetők. Egy szubjektív hangvételű tanulmányút beszámolójával folytatódik a ciklus – *Utazás a fekete kolostorhoz* –, mely valóban Jeney Éva egyéni megéléseit tartalmazza és adatgyűjtési technikáit dokumentálja. A Klebelsberg Kunó Alapítvány ösztöndíj-támogatásával megvalósított utazás során az emlékhelyeken komoly levéltári munkát végzett, s a kalandos kutatás, a beszélgetések a helyiekkel színes történetekkel és használható információkkal bővítették ismeretét a noirmoutier-i várról, s részben fény derül néhány érdekességre is. A regény egyik legpontosabb változatát ma is neki köszönhetjük, s a témakör további gazdagítására és széles körű ismertetésére egy 2014-ben nyílt, a noirmoutier-i várban általa szervezett kiállítással gyarapodott az internáltakról meglévő ismeretanyag.

A harmadik egység, *Az egyetemes fordíthóság elve* a nevek jelentőségére és mibenlétére felhívó tanulmánnyal indít. A *Nem ér a nevem!*

A név mint kicsinyítő tükör című értekezés a nevek fordíthatóságát kiemelt kérdéskörnek tekinti, ugyanis a személy- és köznévkialakulástörténeti összefüggése segítheti a műértelmezést. Anne Godard *Magdala* című írásának elemzésével igazolja, hogy az olvasó számtalan megélést és ismeretet társít egy névhez, s olyankor kulturális háttere és előzetes olvasmányai működésbe lépnek. A cikluscímadó tanulmány Paul Ricœur fordítás-problematikájához nyúl vissza, miszerint a fordítás lehetősége és lehetetlensége ugyanarról a töről fakad, csak épp a fordított mű perspektívájából tartja elérhetőnek és ellenőrizhetőnek az üzenet közvetíthetőséget, ezáltal előmozdítja a különböző kultúrák közötti átjárást. Jelen írásában Jeney Éva Ricœur 1961-es állítása mellett érvel, hogy a kultúrák közti kommunikáció létezik, s a köztük való átjárást és közvetíthetőséget a fordított művek mint önálló alkotások jelentik. A fordítás lényegét a „nyelvi vendégszeretet” metaforájában foglalta össze, vagyis magyarázatában a fordítónak úgy kell fogadnia a másik nyelvet, hogy a sajátja mellé emeli.

Az utolsó ciklusba Jeney Éva további tanulmányai kerültek Paul Ricœur életéről és munkásságáról, egyesekből, mint a *„Vagyok, amit elbeszélék”, Paul Ricœur 92 éve az olvasó megismeri a filozófus életét, iskolázottságát, érdeklődési körét, hogy azt követően jobban megértse, miért akart „folyton összeházasítani tüzet és vizet: fenomenológiát és hermeneutikát, pszichoanalízist és bibliai szövegmagyarázatot...”*

A filozófus metaforaelmélete, vagyis a példázat megjelenése mint metaforikus elbeszélés innovatívan hat az irodalomtudomány világában, igazolja, hogy az nem fölösleges szófeccsérlés, hanem megnyilatkoztatás, mert „többet gondolkodásra készíteti az olvasót” (240. p.), elvégre „vagyunk, amit elbeszélünk. Az ember végső soron irodalmi lény”.

A kisebbség nagyságában Paul Ricœur valóságos, protestáns egyénisége mellett filozófusi beállítódását hangsúlyozza; e kettő hatott egymásra, nem pedig kizárták egymást. Nem szerette, ha keresztyén filozófusnak titulálták, elvégre ez utóbbi a szakmája volt, a protestantizmusa

pedig „természetes adottság”. (245. p.) S hogy a Ricœur-tematika s a filozófus emléke méltó befejezést kapjon a kötetben is, a szerkesztők Jeney Éva búcsúsorait csatolták a ciklusba, *A bölcselő halott, a metafora él* címmel.

A mű újabb unikalitását igazolja az a körkörös szerkesztési mód, mellyel a szerkesztők keretbe helyezték a bölcsész írásait. Jeney Éva nagyrabecsült mentorának, korunk kiváló irodalomtörténészének, Szegedy-Maszák Mihálynak születésnapjára készült köszöntő sorraival indult a kötet, s a róla írt nekrológ olykor lírikus soraival záródik, melyben egy kiváló irodalomelméleti gondolkodó is búcsúzott alig 56 évesen a magyar irodalom palettájáról: „Olyan az ember, mint a lehelet, napjai, mint az átfutó árnyék. De a kis felhők fölött, kívül az időn, hát ha valóban kezdet fognak korokon át a nagyok. Megnyugtató volna.” (257. p.)

A szerkesztők dicséretes kutatómunkáját igazolja két előadás vázlata: *Merre vezet a terelőút?* és *Gera György és a francia irodalom*. Ez utóbbiak Jeney Éva kéziratból közölt jegyzetei, melyek a *Művek-Fordítás-Kultúra*. A fordítás és kultúráközvetítés a klasszikus és a neolatin nyelvek, valamint a magyar nyelv viszonylatában című előadáson hangzottak el.

A Szerkesztői utószó Filep Tamás Gusztáv irodalomtörténész sorai, aki nem csupán a tanulmányíró munkásságát és a jelen kötet célját hivatott igazolni, valamint keretbe helyezni, hanem minden elfogultság nélkül, annál mélyebb tisztelettel törekszik fel-felillantani a sorok között Jeney Éva egyéniségét, hangsúlyozva, hogy „személyisége nem ekvivalens munkái összességével”.

A szerző e kötetben megjelentetett tanulmányai olyan jelentőséggel bírnak a magyar irodalom és az erdélyi magyar kisebbség számára, melyek pótolhatatlanok maradnak a magyar–román, magyar–francia kultúrkapcsolatok, továbbá a fordításelméleti elgondolások terén. Félbemaradt munkái és kérdései a megfelelő továbbgondolókra várnak, akik a nyomdokaiba mernek lépni, hogy az olvasás és értelmezés cselekvés maradjon.

Prém Mónika

Bólya Anna Mária (szerk.): Néptáncszínház – és ami mögötte van. Tanulmányok a népzene, a néptánc és a színpadi tánc világából. Budapest, MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet–L'Harmattan Kiadó, 2025, 192 p.

A tanulmánykötet nyolc szerző nyolc írásán keresztül ad betekintést a néptáncszínház művészetének interdiszciplináris vizsgálatába. Tradíció és művészet viszonya (Bólya Anna Mária), színházelmélet és lélektan kapcsolata (Kovács Örs), a dráma mélylélektani elemzése (Györfly Ágnes), a népzene rendszerezéstörténete (Fehér Anikó), a táncnyelvek antropológiai analízise (Kavecsánszki Máté), a mesterségesintelligencia-használat transzhumán és poszt-humán táncelméleti elemeinek vizsgálata (Kovács Péter), Milloss Aurél koreográfiai zsenijének megrajzolása (Kővágó Zsuzsa), valamint a hiperfigyelmet és mélyfigyelmet ötvöző tánc-történeti oktatási tananyag kidolgozása (Bólya Anna Mária, Dani Erzsébet, Györfly Ágnes) széles látképpel szolgál a néptánc-történet kortárs diskurzusába bepillantani vágyó kultúreberek, de elméleti kutatók számára is. Utóbbiak különösen nagy haszonnal forgathatják a kötetet, hiszen a szerkesztési elv a téma művészetelméleti diskurzusba való beemelése, és egy tudományközi elemzési minta megadása volt. A kötet ezért tematikusan jól illeszkedik a Magyar Művészeti Akadémia „Művészet és elmélet” sorozatába. Mindemellett a tanulmányok széleskörű kultúrelméleti értelmezési lehetőségeket nyújtanak, mert a néptánc hagyományának és a magyar koreográfiai iskola alkotóinak elméleti, esztétikai, lélektani és rendszerezési kutatási irányait is bemutatják. A szaktanulmányok elméleti erőssége azonban nemcsak a színes tematikus válogatásban és a kifejtések interdiszciplináris diskurzusban való magabiztos mozgásában nyilvánul meg. A kötet ugyanis úgy nyit párbeszédet az egyes szaktudományok között, hogy közben a bölcséleti gondolkodás általános szervezőelemei is megmutatkoznak benne. Az alábbiakban három ilyen karaktert szeretnék kiemelni. Ezek a finom fogalmi meghatározások és megkülönbözteté-